

Småting om Jens Madsen

Hanved sogn som dansk kulturprovins

Af *Poul Kürstein*.

Årene 1850 til 1864 er sprogreskripternes tid i Sønderjylland. Ved disse regeringsbestræbelser søgte man at fremme dansken i skole og kirke på dens gamle enemærker i Mellemslesvig, d. v. s. den nordlige del af det nuværende Sydslesvig, hvor dansk endnu var menigmands mål, helt eller delvis. Dette stræb blev kastet over ende af de ulykkelige hændelser i 1864, men det satte sig dog sine spor hos menigmand.

Af endnu længere blivende værdi var den videnskabelige udforskning af landet, dets sprog og historie. Den satte frugter i bøger som Sejdelsins *Diplomatarium Flensborgense*, C. F. Allens *Det danske Sprogs Historie i Hertugdømmet Slesvig*, Traps *Hertugdømmet Slesvig* samt det blandede historiske tidsskrift *Slesvigske Provindsialefterretninger*. Dettets bedste og navnkundigste bidrag var vel H. F. Feilbergs *Fra Heden*, en skildring af folkelivet i Vis, Kær og Ugle herreder, som siden kom som selvstændig bog 1863 med 2. udgave i 1920.

Jens Madsens vise.

Mindre kendt i almenheden, men højt værdsat af fagfolk er »Folkeminder fra Hanved Sogn ved Flensborg, samlede og udgivne af Jens Madsen«. Han samlede minderne, mens han var lærer i Ellund fra 1858 til 1864, da han blev smidt ud af preusserne, og bogen udkom i København i 1870. Men inden da havde han sin meget væsentlige andel i pastor Feilbergs skildring, hvad denne fuldt ud anerkendte i sit forord: »Hermed sender jeg en tak til de mange, som har udfyldt og berigtiget mine optegnelser; iblandt

Folkeminder

fra

Hanved Sogn ved Flensborg,

samlende og udgivne

af

Jens Madsen.

Lykkes det en Gang at germanisere
Nordflensvig, saa er Dansthedens Dæm-
ning brudt, saa vil Lyfterne uden Møje
udbrede sig lige til Slagen.

(J. Colberlund, „Fortællinger og
Skilbringer“ S. 159.)

Kjøbenhavn.

I Kommission hos C. G. Iversens Boghandel,
(C. S. Lillge).

Nørrebro's Bogtrykkeri, (Kr. Grifsen).

1870.

dem må jeg nævne lærer J. Madsen i Ellund, som med sjældnen uegennyttighed har stillet sine værdifulde samlinger til min uindskrænkede rådighed, og hvem det fornemmelig skyldes, at jeg har kunnet meddele så mange viser både fra nutid og fortid«. En udførlig skildring af Jens Madsens værk er givet af August F. Schmidt i Sønderjysk Månedsskrift, 1943, bd. 19.

Jens Madsen havde et så overvældende stof til sin bog, at han ofte har kortet sine viser af, således nr. 27, hvor han omhyggeligt gør rede for, at versene 2, 3, 5, 7 og 8 mangler. I et eksemplar, som tilhører Dansk Centralbibliotek i Flensborg, ligger der et par sedler med de manglende vers undtagen vers 7, og der står, at de er »tilføjet i året 1910 af købmand Nis Jensen Branderup. Opholdt sig i Harreslev fra sit 3de til 16 år«. Også Harreslev ligger i Hanved sogn, og Nis Jensen Branderup har også tilføjelser til en anden vise, men vi holder os nu til nr. 27 og bringer Jens Madsens vers og Nis Jensen Branderups tilføjelser; de sidste trykkes med *kursiv*, så at man kan skelne dem fra hinanden.¹

Tilføjelserne er interessante, fordi de vidner om Jens Madsens pålidelighed som optegner af viser, og fordi de fortæller om bogens brug i Sønderjylland og om Nis Jensens egen adhu til sagen.

1. Imens jeg Frihed haver, og Tiden er mig lang, jeg nu til Pennen tager og skrive vil en Sang; thi mit Hjerte er beklemt, og jeg er saa ilde stemt alt for Dig, min søde Pige, som har mig saa rent forglemt.	3. <i>I Aarhus jeg nu ligger Der er min Garnison Og Kongen jeg maa tjene Alt som en rask Dragon Men ihvor jeg gaar og staar Alt mit Hjerte for dig slaar Og jeg føle maa stor Smerte Alt for Dig min yndig (Maar?)²</i>
2. <i>Jeg maatte fra Dig vandre Da jeg i Hæren træn Men strax Du tog en anden En mere mægtig en Skjøndt Du tidt har lovet mig Aldrig at forlade mig Førend Døden os adskiller Her paa denne Jorderig.</i>	4. Thi Du har mig foragtet, fordi jeg ej var rig, Og Du har eftertragtet en mere mægtelig; thi Du plukker Blomster smaa, mens jeg maa i Sorgen gaa, men maaske de snart bortsvinder, Rigdom den kan snart forgaa.

5. *Ja Rigdom kan bortsvinde
Som Dug for Solens Skin
Da maa Dit Øie rinde
For en ustadig Ven
Thi naar Rigdom den forgaar
Da er Kjærlighed ei stor
Da kan Du i Sorgen leve
Her paa denne Verdens Jord*
6. Du har mit Hjerte krænket
og ført i Sorgen stor
og bundet udi Lænker
i mine unge Aar.
Gid jeg kunde glemme Dig,
o, da var jeg lykkelig,
men Din kjære Røst og Stemme
den vil stedse staa for mig.
7. Dette vers mangler både hos Jens Madsen
og Nis Jensen, Branderup).
8. *O maatte jeg nu spørge
Om Dig som var min Ven
Du har en god Forsørger
Og lever med ham hen
Udi Glæde og i Flor
Her paa denne Verdens Jord
At Du stedse og maa have
Hvad Du ønsker her paa Jord*
9. Til Slutning vil jeg bede
for Dig, som var min Ven,
at Gud Dig vil vejlede,
ihvor Du rejser hen.
Skjøndt Du var utro mod mig,
vil jeg dog tilgive Dig
og Dig Held og Lykke ønske,
indtil Døden kalder Dig.

De folkelige viser handler ofte om øm elskov, men tiest dog om den ulykkelige og svigtede kærlighed. Tit er det pigen, det går hårdest ud over, men også manden rammes af svig. Det sker gerne, mens karlen som i denne vise er i kongens tjeneste, i Århus ved de jyske dragoner. Selve soldatertjenesten klager sangeren aldrig over, men kun over dens følger: at den skiller ham fra den elskede pige, nu og da for evigt som her. Som rimeligt er, har salmebogen i ikke ringe grad været litterært forbillede. Dens ord og rytme synger igen- nem visen jævnsides med ældre folkeviser.

Her må det huskes, at Kær herred først fik fast tysk kirkesprog ved reskripterne af 1768, 1777 og 1778, og at adskillige sogne havde danske katekismer før denne tid.⁹ Brugen af Pontoppidans salmebog i disse sogne er mulig, ja sandsynlig. Hertil kommer også en mulig privat udbredelse af ikke-autoriserede salmesamlinger som Cassuben, Rachløws Tåreperse og herrnhutiske udgivelser. Og ikke mindst de åndelige viser, som falbødes i étblads-tryk på markederne, har haft betydning. Vi véd det med sikkerhed for Tønders vedkommende og har derfor ret til at antage det for markederne i Læk, Nibøl, Hanved og Bredsted. Sidste sted solgte folk fra Store Vi deres korn, og folk fra de tre herreder kom både til Tønder og Flensborg. Over-

hovedet kan viserne i rigsmål være kommet til de tre herreder som skillingstryk.⁴

Verset i den gengivne vise er meget kunstfærdigt. Der skiftes rytme midt i verset, og linje 5, 6 og 8 rimer med mandlig udgang, mens linje 7 står udfordrende ene med kvindelig udgang og uden rim til nogen af siderne. Selv om man ikke kan påstå, at verset er et fuldendt kunstværk, er dets digter ingen stymper, da han i høj grad lever op til sit eget ærgerrige mål, som er sat med den krævende versform. Visse brist i rimene kan forklares, hvis man antager, at digterens modersmål ikke er rigsdansk, men jysk, sønderjysk.

Jens Madsen og H. F. Feilberg har optegnet adskillige sagn, gåder, remser og viser i egnens stedsmål. Det er den almindelige folkedigtning fra hele det danske sprogs område. Men der findes hos begge talrige viser og sange, der er optegnet på rigsmålet. Så sent som i 1930'erne kunne Broder Ketelsen optegne adskillige af dem, og endnu i 1960'erne har Karl Clausen optaget sange på rigsmålet på bånd. I Hanved og de omliggende sogne havde der før 1850 været tysk skole- og kirkesprog.⁵

Af dette kan vi slutte, at der ikke blot har været en dansk digtning på folkemålet i Vis, Ugle og Kær herreder, men også, at der har været tradition for litterær brug af det danske kultursprog, og den må være ældre end sprogreskripterens danske skole og kirke 1850-64. Det viser allerede mængden af viser, og endnu flere vidnesbyrd om påvirkning fra dansk rigsmålskultur lod sig let føre.

Denne litterære rigsmålstradition har i hvert fald været af passiv art, d. v. s., at man har taget disse sange til sig og sunget dem. At tage imod kultur er i sig selv en ænseværdig kulturudfoldelse. Dermed er ikke sagt, at traditionen har været aktiv, altså at denne vise og de andre viser i Jens Madsens og Feilbergs bøger skulle være digtet i Hanved sogn eller på egnen i det hele taget. De kan være kommet som skillingstryk fra København og Haderslev. Men det er dog muligt! I samme sogn sad der en digterbegavelse som kromand Karsten Thomsen i Frøslev, og heller ikke Bendix Hansen i Frøslev var tabt bag en vogn, så hvorfor skulle der ikke have siddet mindre lys rundt om i de tre herreder?

Under alle omstændigheder er der tilstrækkelig grund til at regne sognet for en dansk kulturprovins endnu i 1910, som det ses. Og sognets danske kulturtradition blev sangbund for et af genforenings-

tidens skønneste Sønderjyllands-digte, »Hanved«, af Kai Friis Møller, dattersøn af sognepræsten i Hanved i 1864, Immanuel Friis. Det kan nemmest læses i Sprogforeningens Almanak for 1970.

Vor vise viser selv en af de veje, som denne danske kulturstrøm kan have fulgt: soldatertjenesten. Om dennes indflydelse på sydslesvigeres kendskab til det danske rigssprog kan man få en anelse, når man ser, at Lourents Petersen i »Nørre og Sønder Gøs herred« fortæller om lærer Jens Petersen i Løvensted i Fjælde sogn, at han som ung under garnisonslivet i Nyborg havde haft nogen lejlighed til at lære det danske skriftsprog og det dannede talesprog at kende. Spørgsmålet er da blot: hvor mange sydslesvigere har tjent som soldater i dansk-talende egne? Vist nok ikke så få. Slesvigske Infanteriregiment, det nuværende Slesvigske Fodregiment i Haderslev, lå under Englænderkrigen flere år på Falster.

Jens Madsens tale i Lundsgård Vesterskov.

Jens Madsens første fremtræden var en tale ved et folkemøde. Det gik storartet, det vil sige, det var der delte meninger om. Det var på det store danske folkemøde i Angel. Fredag den 20. juli 1860 mødtes 1500 angelboer med 500 tilrejsende fra kongeriget, fra Nordslesvig og Flensborg. Gæsterne kom med dampskibe alle vegne fra og lagde til ved Langballeå og gik derfra op til Lundsgård Vesterskov, der ligger lidt østligt ovenfor Langballeå med en vidunderlig udsigt over Flensborg fjord, Lille Bælt og Østersøen.

Mødets formål var at knytte bånd mellem danske i Nordslesvig og Mellemslesvig, som man sagde dengang. Også københavnske studenter var med, blandt dem den unge Georg Brandes. Han var så lidt interesseret i mødets egentlige formål, at han end ikke vidste, hvor mødet blev holdt, og det ved hans udgiver heller ikke. Den skønne ånd, æsteten, overmennesket Georg Brandes var fraværende den dag. Til gengæld var erotikeren af samme navn til stede. Hans attrå gjaldt dels en frøken Schmidth, som åbenbart hørte til det bedre borgerskab i Flensborg, dels en navnløs ung pige. »Under dansen klyngede hun sig ind til mig, jeg blev beruset, trykkede hende ind til mig og dansede bestandig. Mine sanser brusede«, og han ærgrede sig over at se, hvorledes en anden mere formålsfast havde fremgang: »En ækel Flensborger flab bestræbte sig for at forføre en ung køn pige, der stadigt gjorde mindre modstand«. Talerne interesserede ham mindre.

Æ Pat.

Dæ vå jet Gåy en Præst, han vå så rik; te de de vå stræll', å så fågill'¹, te jæn æl'r ka tro e. Så vå bæc å et Pa gam'l Fåll, bæ vå lām'n fæjt i Årmo', å bi bāj æ Præst åm å Læn bæc et Pa Dæl', te bi fek elet å fāten; fæjt pålt' vå bi, å it haj bi Brøstrām'r i æ Hys. Mæn æ Præst lu en' Pæn mest. Di bāj jā fæjt å blōw ve å hæy i, han måit da jā ter² å bæc. Så blōw æ Præst fāt fār æ Høj å svær, sām jæn æis ka i fār et gam'lt Or: „Gå J te Hæl mæ Jæ bær Ås, så bræn'r J it Jæ Båws!“ Så gef bi jem å trāt bæ gam'l Rø yr å vil sæl en; mæn en vå så arm, te en røj it vår aūt sām Huj å Rnøk³, å de vort læy, för nåw' lām å fal' å en. Lånit åm læy lām bæ dāk'n en gam'l Køl å bāj en Pāt Grø' fār en, mæn di vil ha tre Dæl'. Elet æl'r lām bæc en æn' å bāj å en Pāt Grø' å tefist en triz' å bāj de sām, å ham slåw bi en te å fek æ Grø', æ bæc æ' di åp å jet Gåy. Søn blōw æ Pāt ren gø' å hæy sāt'n å æ Røk'nbør. „No gær æ!“ soj æ Pāt, å bæc gef åp te æ Præst's, jæwnt sām bi slåw å mæt Nåw åp, å law bi it haj mæ' Cæl', fylt bi å æ Pāt, å di hyp'⁴ en enda fār å få åp mæt ålt, va bi hāj. „No gær æ!“ soj æ Pāt, å så gef en jem te bi arm Fåll mæ de, å bi tōmt en æw å sāt en hæn å æ Røk'nbør egæn. „No gær æ!“ soj æ Pāt, å bæc gef et jet Gåy åp te æ Præst. Dā slåw han joit å vå lām'n jem frå Rjert mæ fit Åi'r, å law han så æ Pāt, tāt ham, de vå så K'lek'n⁵ å tōm sin Fek yr i bæc, fār æ Åi'r stu jā sin tæ'l's fōr'n et blōw i æ Pænrest løj.

¹ gierrig. ² hjælpe. ³ Knotter. ⁴ toppede. ⁵ belejligt.

Mæn law han haj gø' de, soj æ Båt: „No gær æ!“ „Bohæn?“ soj æ Præst. „Næn te di ærn Fålt,“ soj æ Båt, å så get en. Di tömt en ja gaw tar å såt en hæn å æ Rök'nbor egæn, sãm di plæj' van. „No gær æ!“ soj æ Båt, å dæñ get åv te æ Præst triz' Gåy; mæn da loj han å vå syk, såñt haj e træñt' ham mæ; æ Kr. Så stelt en sæ hæn ve æ Sæg, å han såt se æ en i et nsvær' Vær'n. „No gær æ!“ soj æ Båt. „Bohæn?“ soj han, æ Præst. „Te Hæl' mæ Dæ mæ Di hær As!“ soj æ Båt; å sin hær en' se vært'n æ Båt el'r æ Præst bæt.

Brøklær.²

Der var en Kone, der havde tre Døtre. Den ene hed Marie og var hendes Steddatter, den anden hed Karen og var hendes egen. Nu var Steddatteren den smukkeste, derfor kunde Moderen ikke lide hende og stikkede hende en Dag hen til et Bjerg, hvor der ikke var godt at komme, for at plukke Bær. Saa, da det blev hen ad Aften, kom Bjergmanden ud til hende og kaldte hende ind i Bjergtet, hvor han boede alene med sin Kat. Saa skulde de have noget at spise, og saa spurgte Bjergmanden hende, hvad hun helst vilde, enten spise sammen med ham eller med Katten. Ja hun vilde jo nok spise med Katten. „Saa kom og spis med mig,“ sagde Bjergmanden. Da de skulde i Seng, spurgte han igjen, om hun vilde sove i hans Seng eller hos Katten. Ja, hun vilde nok sove hos Katten. „Saa læg Dig i min

¹ Hælvede. ² Brudstykke.

Ernst Trier var også med: »Nu samledes man om talerstolen, hvorfra al »politik« var bandlyst. En mængde taler blev holdt. O, angst og bæven! hvor skulle man være forsigtig. De fleste talere erstattede da det, der ikke måtte siges, med vrøvl. Kun én rigtig god tale blev holdt af en skolelærer Madsen. Han talte for modersmålet«.

Talerne, og dermed også Jens Madsens, kender vi fra et referat, som ganske givet er så officielt, som det kunne være, af en af dem, der sad i festkomiteen, eller af degn Wethje. Det findes i Flensburger Zeitung den 23. juli 1860. Til sidst hedder det: »Schließlich hielt der Schullehrer Madsen aus Ellund einen nicht bei dem Festcomité angemeldeten, improvisirten Vortrag über die Muttersprache, die dänische Sprache, welche alle Anwesenden nicht allein verstehen, sondern auch sprechen konnten, und brachte ein Hoch auf dieselbe aus«. (Endelig holdt skolelærer Madsen fra Ellund et ikke ved festkomiteen anmeldt, improviseret foredrag om modersmålet, det danske sprog, som alle de tilstedeværende ikke alene kunne forstå, men også tale, og udbragte et leve for det).

Det sure referat skyldes vel mindre frygt for vanskeligheder med myndighederne end ærgrelse over, at sådan et ungt menneske trænger sig på i den ellers fine række af fremtrædende folk.

Festkomiteen bestod af de ansete bønder P. Brodersen fra Stenderup, J. H. Bruhn fra Munkvolstrup, F. N. Böttger fra Hatlund, H. Hinrichsen fra Dollerup, og formanden var M. Lorenzen fra Lundsgård Vesterskov, på hvis jorder festen vel blev holdt. Det var de samme gode danske mænd, som var styrelse for den danske læseforening i Angel.

Det var naturligvis M. Lorenzen, der bød velkommen og udbragte et nifoldigt leve for kongen, hvorefter man sang »Kong Christian«. Dernæst bød degn og lærer i Munkbrarup Claus Peter Wethje nord-slesvigerne velkommen, og han var ingen hr. Hvemsomhelst. For det første var han angelbo og født i Grumtoft sogn, hvor også festen holdtes. Dernæst havde han tjent hæren i 17 år og havde hørt til dens stærke og smidige ryggrad: underofficerskorpset. Han forlod hæren som overkommandersergent, hvad der ikke var så latterligt som i »Hyrdinden og Skorstensfejeren«, men var en særdeles betroet stilling, og han var da også i 1850 blevet Dannebrogsmænd, en sjælden og fornem udmærkelse. Dernæst talte Laurids Skau, amtsforvalteren, som han korrekt kaldes, men dertil kom, at han var

medlem af den slesvigske stænderforsamling og leder af den danske gruppe; han var på sit livs højdepunkt og den fremmeste fører blandt danske sønderjyder. Efter ham udbragte den højt ansete og lige så højt elskede flensborgske fysikus — vi ville sige amtslæge — dr. Duseberg et leve for »Danmark«. Det var både da og siden Dusebergs specialitet, hvorefter Laurids Skau atter tog ordet. Georg Brandes noterer ganske kort »Laurids Skau's djærve taler«.

Og så er det altså, at den unge 27-årige lærer fra den lille skole i det afsides liggende Ellund, en fattig landsby omgivet af mose og sand i det vidtstrakte Hanved sogn, ganske uopfordret og uden at melde det i forvejen til den velbestaltede festkomité tager ordet og taler for modersmålet. Men vi kan forstå på Ernst Trier, at talen ikke var så ringe endda, og Trier opsøgte Jens Madsen på mødet og havde en samtale med ham.

Vi véd ikke, hvad Jens Madsen sagde i enkeltheder, men, som vi senere skal se, kan vi næsten få at høre, hvordan han sagde det.

På festpladsen vajede Dannebrog. Der blev skudt med kanoner både først og sidst. Der var telte med mad og drikke og et festmåltid med 400 deltagere og flere taler. Der var karruseller, jonglører og »kropskunstnere«. Der var musik og en dansestrade, hvor Georg Brandes gjorde tilnærmelser til unge piger. De københavnske studenter gav sange til bedste, og om aftenen var der flammende fakler, fortæller Georg Brandes, »mens fyrværkeriet spruttede og knitrede omkring ham. Nogle studenter sad på marken omkring brændende begranse. En gammel Angel-bonde holdt ilden vedlige, syngende danske sange; ganske henrykt, med tårer i øjnene gik han omkring, trykkede de unge i hånden og takkede dem, fordi de var kommet. Det var sært højtideligt og smukt«.

Dette minder ikke så lidt om et nutidigt dansk årsmøde i Syd-slesvig og er alligevel så forskelligt derfra, at vi måske kunne lære noget af vore forgængere. Der går en mærkelig lige, omend skjult, linje mellem festen ved Lundsgård Vesterskov i 1860 og vore nuværende årsmøder, for taleren dengang, skolelærer Jens Madsen, havde blandt sine skolebørn i Ellund en pige, der hed Gunder Marie Lassen, født i 1847. Hun blev senere, i 1877, moder til redaktør Ernst Christiansen, Flensborg Avis, og vi fejler næppe, når vi tror, at den folkelige ild, som Jens Madsen tændte i hende, blev bragt videre til sønnen, og det var Ernst Christiansen, som startede de

danske folkemøder på Frøslev Polde i 1920'erne og senere de danske årsmøder i Sydslesvig.⁶

Jens Madsens digt.

Varmen og lyset fra den folkelige ild hos Jens Madsen mærker vi i et digt, som han fik trykt i Nordisk Skole-Tidende i 1862, og af digtet kan vi næsten høre, hvordan han har talt på folkemødet i Lundsgård Vesterskov og i skolestuen i Ellund.⁷ Det gengives med sin egen retskrivning, som var moderne og meget udbredt blandt fremskridtsvenlige lærere i 1850'erne, og som også Chr. F. Monrad og Jens Jessen var tilhængere af og brugte i deres private brevveksling. En enkel åbenlys trykfejl er rettet. Nordisk Skole-Tidende sparede plads ved at udelade mellemrummene mellem de firelinjede vers. Det var synd, og det bøder vi på her, og vi sætter numre ved versene.

Til Sønder-Jylland.

1. Mit gamle Søndena, så mørk Du står,
din Genius så dybt bedrøvet græder;
din stolte Søn i fremmed Trældom går,
og søger ikke mere Hjemmets Glæder.
2. Dog trøst Dig, han vil vende om en Gang
og atter sætte sig i Moders Stue
og synge Dig så kæk og dansk en Sang,
at Ungdoms-Glæden i Dit Blik skal lue.
3. Hr. Tønne red sig over Alsø hen,
der dåred ham den falske Dværgedatter,
dog Runeslaget blev jo løst igen,
og frit og frejdigt red Hr. Tønne atter.
4. Din vakre Søn var sig en Ungersvend
alt som Hr. Tønne på en vælig Ganger,
Han dåret blev, men rider frit igen,
når Tysklands Ugle flyr for Hjemmets Sanger.
5. Hr. Vismer drak af Ellefruens Krus,
og Moder, Brud og Hjem randt ham af Minde,
dog tro mig, til sit vante gamle Hus
skal nok Hr. Vismer atter Vejen finde.
6. Din stolte Søn har drukket dybt som han,
den tyske Ellefrue ham bedåred;
dog sig mig, kan en ægte nordisk Mand
for Alvor glemme den, hans Hjærte kåred?

7. en fremmed Skønhed kan han smile til,
sært, når hun fra hans Hjærte kogler Mindet,
men hun må kogle, som hun kogle vil,
en Gang fra Øjet river han dog Bindet,
8. og aldrig kan en ægte nordisk Mand
sin Moder glemme for en fremmed Kvinde;
han mindes tit og dybt sin Barndoms Strand,
sin Moders Favn han nok igen skal finde.
9. Din Søn, mit kære gamle Søndenå,
de lyse Sunde aldrig kan forglemme,
når Bindet falder, som han bærer på,
skal han nok vide, hvor han end har hjemme,
10. skal han nok mindes Brudens fagre Bo
og Moders kære Hytte hist ved Stranden,
så svinger han sin Hest på gyldne Sko
og gi'r den tyske Ellefrue Fanden —
11. så vil Du glemme al Din Sorg og Ve,
og han vil synge om sin fundne Lykke,
så vil hans danske Brud blåøjet le
og til sit unge Hjærte glad ham trykke.

Ellund ved Flensborg i Juni 1862.

Jens Madsen.

Digtet er et fuldgyldigt udtryk for den fædrelandsfølelse, der var særegen for 1850-60'erne. Efter formen og dermed litterærhistorisk hører det til tidens talrige bevidst-nutidige folkevise-digte og er afgjort ikke det ringeste af dem. Selv om nutiden har svært ved at tage den mystisk-romantisk-sorgfulde tone, kan også den glædes ved digtet, ikke mindst på grund af den kraftige skæmt i næstsidste vers, der åbner vej for den glade slutning.

Der melder sig straks det spørgsmål: hvor har Jens Madsen sit stof fra? Hertil svarer universitetslektor Karl Clausen:

Der kan ikke være nogen tvivl om, at Jens Madsen hentyder til viserne »Hr. Tønne fra Als« og »Ælvehjem«, der begge står i »Danske Kæmpeviser til Skole-Brug, udvalgte og tillæmpede af Nik. Fred. Sev. Grundtvig«, 1847. Samlingen var godt på vej til at blive højskole-, seminarie- og skolebog. 2. oplag kom i 1875, en melodisamling ved Morten Eskesen i 1869.

»Hr. Tønne« findes i Abrahamson, Nyerup og Rahbeks »Udvalgte danske Viser«, 1812-14, men »Ælvehjem« ikke. »Ælvehjem« er trykt første gang hos Grundtvig 1847 og mærket med *, sandsynligvis efter Grundtvigs kvarthåndskrift nr. 119, men »tillæmpet« af den gamle. Det ses af Svend Grundtvigs »Danmarks gamle Folkeviser« nr. 45 i bd. 2, 1854-56, hvor visen hedder »Hr. Bøsmer i Elvehjem«. Håndskriftets »Bøsmer« er hos N. F. S. Grundtvig blevet til »Vismer«, vel på grund af en læsefejl.

Jens Madsen stod jo i venskabelig forbindelse med Svend Grundtvig som meddeler af viser og andre folkeminder, og han kan jo godt have kendt »Danmarks gamle Folkeviser« bd. 2. Men til folkelig brug er han tyet til »Danske Kæmpeviser« 1847, hvad også navneformen »Vismer« viser.

Selve det at udlægge en vise i lys af den aktuelle folkelig-nationale situation har han vel lært på seminariet i Jelling eller (og?) læst sig til hos Grundtvig, f. eks. Grundtvigs foredrag i Danske Samfund den 23. april 1839, som er trykt i Fr. Barfods »Brage og Idun« 1839. Det handlede netop om »Hr. Tønne«.

Så vidt Karl Clausen.

Skolesproget i Ellund var dansk, og dette holdt Jens Madsen på, da den preussisk-østrigske magt ændrede alle forhold. Den 2. maj 1864 svarede Jens Madsen på et spørgsmål fra Hanved pastorat: »Jeg er på ingen måde villig til hverken at foretage nogen prøve med børnene i det tyske sprog eller for eftertiden i selve skolen at undervise i noget andet sprog end det hidtil i følge allerhøjeste patent befalede«. Følgelig blev han afskediget, men fik samme år et embede som lærer ved Københavns kommuneskoler.⁸ Han glemte ikke sit gamle sogn, Hanved. 8. august 1892 brændte Harreslev by, og 21 familier blev husvilde. Jens Madsen, nu viceinspektør i København, sendte 5 mark til Flensborg Avis' indsamling til de brandlidte. Det var ikke noget lille beløb. Pastor Carstens ved Helligåndskirken gav 10 mark, og næppe har nogen embedsmand givet mere.⁹

1870 udkom så hans »Folkeminder fra Hanved Sogn ved Flensborg«, men han var ikke færdig med folkeminderne endnu. Der ligger adskillige optegnelser af ham i Dansk Folkemindesamling. De er til dels udnyttet af Evald Tang Kristensen i dennes »Danske Sagn«, 1892-1901, bd. 1-7, og »Almueliv«, 1891-1902, bd. 1-6.

Jens Madsens anden bog.

Jens Madsen må have følt trang til at udnytte sine folkemindeskaber på en praktisk pædagogisk måde, for han udgav endnu en bog, hvis titelblad vi gengiver fuldtud, da bogen ikke er optaget i »Dansk Bogfortegnelse«:

Sanglege fra den Köbenhavnske Börneverden 22 Lege med Melodier og forklarende Texter ved Jens Madsen og Viggo Sanne Lærere ved Köbenhavns offentlige Skolevæsen Med 12 Skizzer af P. Klæstrup. Köbenhavn Wilhelm Hansens Forlag og Eiendom. Christiania C. Warmuth. Stockholm S. Levy.

De manglende punktummer og de sære ö'er skyldes, at omslaget, som samtidig skal gøre det ud for titelblad, er litograferet og komponeret af den nævnte tekst og en smuk helsides tegning af fugle og små nøgne børn i et træ og på en stejlede gedebuk. Det manglende årstal er en meget almindeligt forekommende unode på nodetryksager, hvad årsagen ellers kan være.

Bogen er tilegnet sanginspektør, professor A. P. Berggreen, der døde 1880, og bogen er altså før dette år. Den indeholder tekst og forklaring til en række almindelige sanglege. Teksten har sin særlige værdi ved at indeholde væsentlige afvigelser i forhold til, hvad der nu er gængs i disse omtrent glemte sanglege, og disse afvigelser er sikkert det oprindelige. Munken går i enge, også i denne bog, men ikke med en skønjomfru. Her er det en nonne, og dette viser, at sangen går helt tilbage til middelalderen, og at den ikke oprindelig var så uskyldig endda og slet ikke nogen børnesang. Hertil kommer 12 litograferede blade, hvor Klæstrup viser optrin af 24 sanglege og slutter bogen med et billede af en pige, der spiller klaver, og en dreng, der synger til. Når omslaget tælles med, består bogen af 48 sider i formatet $16\frac{1}{2} \times 25\frac{1}{2}$ cm, hvortil skal lægges de millimeter, som bogbinderen har skåret fra. Bogen er sjælden.

Den er også på en mærkelig måde en arv fra den gamle dansk-norske helstat. Jens Madsens medarbejder, Viggo Sanne (1840-96), sørgede for musikken til bogen, for der er noder ved alle sangene. Sanne blev siden sanginspektør og kom til at betyde meget for skolesangen i Danmark. Han er udtryk for den norske del af helstaten, for han er født i Kristiania i 1840, hvor hans fader var gæstgiver. Faderen var dog ikke mere norsk, end at han var født i København og i 1842 drog til København, da han ikke kunne leve af at være gæstgiver for nordmænd.

Den tredje i bundtet, Peter Klæstrup, var ærkekøbenhavnerv, født i Trinitatis sogn, død i Vor Frue sogn og begravet på Assistens. Mere end nogen anden har han fastholdt det gamle København i sine akvareller, tegninger og træsnit, men efter mit skøn er illustrationerne her i bogen litografier. Han levede 1820-82.

Jens Madsen var vestjyde, barnefødt i Ure i Lejrskov sogn. Han blev viceinspektør i 1885, blev pensioneret i 1906 og døde i 1907.¹⁰ Hans rigeste arbejdsår er vel de seks i Sønderjylland, men han nåede da at samle sanglegene op fra storbyens brosten og bringe dem ind i denne bog. Nutiden hælder mere eller mindre bevidst til den opfattelse, at menneskelige og levende, børneglade lærere først er kommet ind i skolen i vore dage, men det er da heldigvis galt. Børnekære og -kyndige lærere som Jens Madsen har der altid været.

NOTER

1. Nis Jensen var fader til statskonsulent Johannes Jensen.
2. (Maar?) er Nis Jensen Branderups tilføjelse, som sikkert er rigtig.
3. G. Japsen: Det dansksprogede skolevæsen i Sønderjylland indtil 1814. 1968. Side 230 f.
4. Karl Clausen: Es können passieren ... Es sind vorzuenthalten ... Zensur deutscher und dänischer Lieder in Tondern 1830-1847. I: Jahrbuch für Volksliedforschung 1970. Lærer Lasthein fortæller i sine minder om markeds-ture fra Store Vi til Bredsted. Se Sydslesvigsk Kirkekalender 1950 eller L. S. Ravn: Lærerne under sprogreskripterne 1851-1864. 1971. (I trykken).
5. Broder Ketelsens danske optegnelser findes i Studieafdelingen i Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg.
6. Flensburger Zeitung 23. juli 1860.
Georg Brandes: Dagbogsblade fra en Rejse i Slesvig 19. Juli-26. Juli 1860. 1957. Side 33 ff.
Georg Brandes: Levned. 1905. Bd. 1, side 100.
Povl Hansen: Højskoleforstander Ernst Trier. 1929. Bd. 2, side 17.
Troels Fink: Da Ernst Christiansen blev »opdaget«. SJy Årb 1970, side 120.
Flensborg Avis. 1869 1. oktober 1969. Redigeret af Poul Kürstein. 1969. Side 199 f.
7. Nordisk Skole-Tidende. Lørdag den 30 Avgust 1862. No. 10 (1862, bd. 4, side 154-55).
8. L. S. Ravn: Lærerne under sprogreskripterne 1851-1864. 1971. (I trykken).
9. Flensborg Avis. 28. august 1892.
10. Trods Jens Madsens ret vigtige virke både som skolemand og forsker findes der intet billede af ham i vore samlinger, hverken i Det kongelige Bibliotek, Pædagogisk Studiesamling, Dansk Folkemindesamling eller i Historiske Samlinger for Sønderjylland. Ej heller i Københavns skoledirektion. Studieafdelingen ved Dansk Centralbibliotek for Sydslesvig, Flensborg, vil meget gerne låne et billede.